

Σημαντικά έγγραφα από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας για το Αρμενομονάστηρο στην Κερύνεια

της δρος Αικατερίνης Αριστείδου,
Ιστορικού-ερευνήτριας, π. Αν. Διευθύντριας Κ.Ε.Ε.

Το σπουδαιότερο προσκύνημα της αρμενικής κοινότητας της Κύπρου, το πλούσιο μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου-Σουριπ Μακάρ, γνωστό και ως Αρμενομονάστηρο, το μοναδικό αρμενικό μοναστήρι στην Κύπρο, βρίσκεται στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου, κτισμένο σε υψόμετρο 520 μέτρων περίπου, μέσα στο πυκνό καταπράσινο δάσος της ανατολικής Πλατανιώτισσας, σε μια ειδυλλιακή περιοχή περίπου δύο χιλιόμετρα δυτικά της Χαλεύκας και 11 χλμ. βόρεια της Κυθρέας. Είναι κτισμένο στις βόρειες κλιτύες του βουνού, σε ωραία τοποθεσία με εξαιρετική θέα, τόσο προς τη θάλασσα όσο και προς το βουνό. Από τη θαυμάσια αυτή θέση του μοναστηριού μπορεί κάποιος να ατενίσει την ψηλή οροσειρά του Ταύρου στην Κιλικία που βρίσκεται ακριβώς απέναντι ιδιαίτερα τον χειμώνα, όταν ο ουρανός είναι καθαρός και οι βουνοκορφές κάτασπρες από το χιόνι. Εκτός από τα πεύκα υπάρχει και μεγάλη ποικιλία αγριολούλουδων, ιδίως ματοκρόριδα και κυκλάμινα.

Το μοναστήρι ιδρύθηκε από Κόπτες μοναχούς της Αιγύπτου γύρω στα τέλη του 10^{ου} με αρχές του 11^{ου} αιώνα μ.Χ., που θεωρείται χρυσή εποχή του μοναχισμού στην Κύπρο. Το μοναστήρι ήταν αφιερωμένο στον μεγάλο Αιγύπτιο άγιο των Κοπτών Μακάριο τον Ερημίτη της Αλεξάνδρειας ή Νεότερο (306-395 μ.Χ.), που σύμφωνα με την παράδοση είχε ασκητέψει για κάποια περίοδο στις σπηλιές της περιοχής, αλλά γιόρταζε εξίσου και τη μνήμη του επίσης αιγυπτιακής καταγωγής αγίου Μακαρίου του Πρεσβύτερου τον Δεκέμβριο. Ο ασκητής Μακάριος ερημίτης, στον οποίο η παράδοση απέδωσε πολλά συγγράμματα, εκτός από Μακάριος, ήταν γνωστός και ως ο Αιγύπτιος ο Μέγας ή ο Πρεσβύτερος. Οι Κόπτες, γνωστοί και ως Αιγύπτιοι, αποτελούν αίρεση Μονοφυσιτών Χριστιανών της Αιγύπτου. Η ονομασία Κόπτες προέρχεται από την αραβική λέξη Ghibt που προέρχεται από την ελληνική λέξη Αίγυπτος με την απάλειψη της πρώτης και τελευταίας συλλαβής. Κατά τον Μεσαίωνα Κόπτες της Αιγύπτου είχαν μικρή παροικία στην Κύπρο που κατοικούσε σε δική τους ενορία στη Λευκωσία και διοικούσαν από επίσκοπο ο οποίος στελλόταν από τον Κόπτη Πατριάρχη του Καΐρου. Η εκκλησία τους στη Λευκωσία ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Αντώνιο. Όμως κατά τον Μεσαίωνα, από τα έγγραφα που δημοσιεύονται στην παρούσα μελέτη, μικρές παροικίες Κοπτών υπήρχαν και σε μερικές άλλες πόλεις της Κύπρου, με σημαντικότερες απ' αυτές τις παροικίες στην Αμμόχωστο και σε μικρότερο βαθμό στην Πάφο. Από προφορικές πληροφορίες που συγκεντρώσαμε συνάγεται ότι μέχρι τον 19^ο αιώνα στην Πάφο διασώζονταν κατάλοιπα κτηρίων που ανήκαν σε Κόπτες.

Την ύπαρξη των Κοπτών στη Λευκωσία και του μοναστηριού τους του Αγίου Μακαρίου στη βόρεια οροσειρά του νησιού κατά τον Μεσαίωνα πιστοποιεί και

ο Στέφανος Λουζινιανός το 1572, ο οποίος αναφέρει ότι οι Κόπτες είχαν μοναστήρι στην Κύπρο που ονομαζόταν «Σαιντ Μακάρι» και το μοναστήρι αυτό ήταν άβατο ακόμη και για τα δηλυκά ζώα (Βλ. St. Lusignano, *Chorograffia et breve Historia universale dell' isola de Cipro principiando al tempo di Noè per in sino al 1572*, Bologna 1573) . Οι Κόπτες τηρούσαν με μεγάλη αυστηρότητα τις νηστείες της Τεσσαρακοστής και κατά τις νηστείες απέφευγαν να τρώγουν ακόμη και όσπρια, όπως κουκιά, φακές κ.ά, που ήταν δυνατό να περιέχουν έντομα. «*Li Cofti, over Circoncisi, stanno in Nicosia, & fuori alli Monti verso Tramontana: questi monaci non vogliono nessun animal feminil nel suo monasterio, ne ancho vogliono galine salvo che un gallo per risuegliarli la note al mattutino, ne mangiavano la quadragesima cosa alcuna che generasse vermeti, & per cio era proibito alloro la fava, lente & simil hanno un Monasterio ditto San Machari*».

Αργότερα, όπως πληροφορούμαστε από τον Αρχιμανδρίτη Κυπριανό στην *Ιστορία Χρονολογική της Νήσου Κύπρου* (Ενετίσιν 1788), το μοναστήρι αυτό ανήκε στους Αρμένιους. «*Οι Αρμένιοι ευρίσκοντο εις Λευκοσίαν με τον αυτών επίσκοπον, είχαν ένα μοναστήριον του Αγίου Μακάρι. Αυτοί οι μοναχοί δεν εδέχοντο ζών θυλικόν εις το μοναστήριόν τους παρά ένα αλέκτορα, ή πετεινόν, δια να τους εξυπνά εις τον όρδρον. Δεν έτρωγαν την τεσσαρακοστήν πράγμα οπού εγέννα σκολίκια, ήτοι κουκκία, φακαίς, και άλλα όμοια*».

Στα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας, όπου υπάρχει ωκεανός εγγράφων, βρήκαμε και τέσσερα σημαντικά έγγραφα που αφορούν το πλούσιο αυτό μοναστήρι. Από ένα έγγραφο πληροφορούμαστε ότι στο Συμβούλιο των Δέκα, στις 24 Μαΐου 1539, συζητήθηκε η ετήσια χορήγηση σιταριού στους Κόπτες μοναχούς του Αγίου Μακαρίου και η μισθοδότηση ενός δασκάλου της αραβικής γλώσσας για να καταστεί δυνατή η κατανόηση σημαντικών βιβλίων της ιατρικής που βρίσκονταν στο μοναστήρι. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι: «*Στην Κύπρο υπάρχει ένα μοναστήρι ερημιτών συριακής εθνότητας που ονομάζονται Κόπτες του τάγματος του Αγίου Μακαρίου. Αυτοί ήλθαν από την Αίγυπτο και κατοίκησαν στην Κύπρο. Η γενική συμπεριφορά τους συνιστά καλό παράδειγμα έντιμης ζωής, μελέτης και δεϊκής λατρείας. Το δημόσιο ταμείο βοήθησε στην ανέγερση ενός μοναστηριού ερημιτών στα βουνά της Κύπρου και από τα τέσσερα μοναστήρια που είχαν οι ερημίτες μοναχοί τώρα υπάρχουν 16 και ελπίζουν ότι ο αριθμός τους θα αυξηθεί ένεκα της ευσέβειας των πιστών Κυπρίων. Οι ερημίτες αυτοί έστειλαν απεσταλμένο τους και ζήτησε έλεημοσύνη. Γι' αυτό και το Συμβούλιο των Δέκα συζητεί το ενδεχόμενο να εγκρίνει ετήσια χορηγία 100 μοδιών σιταριού στους κόπτες μοναχούς του Αγίου Μακαρίου. Επίσης το Συμβούλιο των Δέκα διατάσσει την κυβέρνηση της Κύπρου να βρει στη Λευκωσία ή στην Αμμόχωστο ή αλλού ένα Σύριο ερημίτη, ο οποίος με μισθό 20 δουκάτων τον χρόνο, που θα του καταβάλλεται από το δημόσιο ταμείο και τη σιταποθήκη, θα διδάσκει την αραβική γλώσσα στους Κόπτες που κατοικούν στην Κύπρο και σε άλλους που θα ήθελαν να μάθουν τα αραβικά. Έτσι, με την εκμάθηση των αραβικών, θα καταστεί δυνατή η κατανόηση των σημαντικών βιβλίων ιατρικής που βρίσκονται στην κατοχή αυτού του μοναστηριού, για το καλό της Κύπρου. Τα βιβλία αυτά άφησε στο μο-*

Το Μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου το 1926 από Ταχυδρομικό δελτάριο.

ναστήρι ένας Σύριος γιατρός». (Βλ. Αικ. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τόμ. Δ' (1530-1540), Λευκωσία 2003, σσ. 23, 271-273, έγγρ. αρ. 137 όπου και οι σχετικές παραπομπές και η βιβλιογραφία).

Από το κείμενο του πιο πάνω εγγράφου αποδεικνύεται ότι, λόγω της καλής συμπεριφοράς τους, του καλού χαρακτήρα τους, της έφεσής τους στη μελέτη και η αφοσίωσή τους στη θεϊκή λατρεία και άλλες αρετές τους, οι ερημίτες του μοναστηριού αυτού έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης και θεωρούνταν καλό παράδειγμα έντιμης ζωής. Γι' αυτό και το Συμβούλιο των Δέκα, εκτιμώντας τα θετικά αυτά στοιχεία των ερημιτών του, αποφάσισε να παραχωρήσει σ' αυτούς τη ζητηθείσα χορηγία σε σιτάρι και επί πλέον, αξιολογώντας τα θετικά που προέκυπταν από την αξιοποίηση των σημαντικών ιατρικών βιβλίων που διέθετε το μοναστήρι για ολόκληρη την Κύπρο σε περίπτωση εκμάθησης από τους κόπτες που κατοικούσαν στο νησί της αραβικής γλώσσας στην οποία ήσαν γραμμένα τα προαναφερθέντα ιατρικά βιβλία, είχε αποφασίσει να διαδέσει 20 δουκάτα το χρόνο ως αμοιβή για κάποιον δάσκαλο που θα δίδασκε στους κόπτες του νησιού την αραβική γλώσσα.

Σημειώνουμε ιδιαίτερα ότι στην απόφασή του το Συμβούλιο των Δέκα τονίζει ότι στην Κύπρο υπάρχει ένα μοναστήρι ερημιτών συριακής εθνότητας που ονομάζονται Κόπτες και ότι πρέπει να εξευρεθεί ερημίτης που θα γνωρίζει και θα διδάσκει την αραβική γλώσσα στους Κόπτες που κατοικούν στην Κύπρο και σε άλλους που θα ήθελαν να μάθουν τα αραβικά και προστίθεται στην απόφαση ότι, έτσι θα καταστεί δυνατή η κατανόηση των σημαντικών βιβλίων ιατρικής που βρίσκονται στην κατοχή του μοναστηριού για το καλό της Κύπρου. Η επιδίωξη

ο δάσκαλος της αραβικής γλώσσα να είναι Σύριος και ερημίτης τονίζεται ιδιαίτερα στη σχετική απόφαση, επειδή η γλώσσα στην οποία τα βιβλία ήταν γραμμένα προφανώς, θα διέφερε από την αραβική που ομιλείτο στην Αίγυπτο ή άλλη αραβική χώρα. Τούτο επίσης μαρτυρεί ότι οι Κόπτες μοναχοί που ίδρυσαν το Αρμενομοναστήριο ήλθαν μεν από την Αίγυπτο στην Κύπρο αλλά, όπως αναφέρεται ρητά και στο κείμενο της απόφασης του Συμβουλίου των Δέκα, ήταν συριακής καταγωγής. Η πληροφορία αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι και τα ίδια τα ιατρικά βιβλία που υπήρχαν στη βιβλιοθήκη του μοναστηριού είχαν δωρηθεί στο μοναστήρι από Σύριο γιατρό. Ακόμη ένα σημαντικό στοιχείο που περιέχουν τα πιο πάνω έγγραφα είναι ότι από τη φράση: «το Συμβούλιο των Δέκα διατάσσει την κυβέρνηση της Κύπρου να βρει στη Λευκωσία ή στην Αμμόχωστο ή αλλού ένα Σύριο ερημίτη δάσκαλο της αραβικής γλώσσας», υποδηλοί ότι Σύριοι Κόπτες κατά τον 16^ο αιώνα υπήρχαν τόσο στη Λευκωσία όσο και στην Αμμόχωστο. Το στοιχείο αυτό αποτελεί έναν ακόμη λόγο για περαιτέρω έρευνα για τους ενδιαφερόμενους ειδικούς.

Από ένα άλλο έγγραφο πληροφορούμαστε ότι το Συμβούλιο των Δέκα σε επόμενη συνεδρία του για ικανοποίηση του αιτήματος των μοναχών του μοναστηριού αποφάσισε όπως «στο μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου, που βρίσκεται στα βουνά της Κύπρου, δίνονται ετησίως 40 στάρα σιτάρι από την κρατική αποθήκη στη Λευκωσία».

Οι πλούσιοι Κόπτες που κατοικούσαν στην Κύπρο συνήθιζαν να αφήνουν κληροδοτήματα στο μοναστήρι αυτό. Ένα από τα κληροδοτήματα ήταν και τα σημαντικά ιατρικά βιβλία στην αραβική γλώσσα που διέθετε η βιβλιοθήκη του εν λόγω μοναστηριού, τα οποία αναφέρονταν και στην υποβληθείσα αίτηση χορηγίας των μοναχών και προφανώς συνιστούσαν πολύ σημαντικά και σπάνια βιβλία του είδους αυτού. Τα βιβλία αυτά τα κληροδότησε με διαθήκη του στο μοναστήρι ο γιατρός Γεώργιος (Zorzi) που, όπως συνάγεται από το έγγραφο, ζούσε στην Κύπρο. Μία άλλη απόδειξη ότι οι πλούσιοι Κόπτες με διαθήκες τους άφηναν κληροδοτήματα είναι και η πληροφορία από ένα άλλο έγγραφο ότι το 1518 είχε πεθάνει στη Λευκωσία ο κόπτης Χάννας Χριστοδούλου, ο οποίος είχε αγοράσει το μικρό χωριό Νέο Χωριό (Gniochorio) για 2.000 δουκάτα και το άφησε, ως κληροδοτήμα, σε τέσσερις εκκλησίες και σε φτωχούς Κόπτες ομοεθνείς του.

Κόπτες από την Αίγυπτο ζούσαν στην Κύπρο τουλάχιστο μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ού} αιώνα και μάλιστα μερικοί από αυτούς ήσαν πολύ πλούσιοι. Στις αρχές του 20^{ού} αιώνα ο Sidarus Bishara, Κόπτης από την Αίγυπτο (Κάιρο), ήταν ο τελευταίος ιδιοκτήτης του Κάστρου του Κολοσσιού, στο οποίο διέμενε με τη σύζυγό του. Ήταν πολύ πλούσιος και στο Κάιρο είχε τεράστιο κτηριακό συγκρότημα και πολλά κτήματα. Ο Ύπατος Αρμοστής της Κύπρου τον έπεισε να πωλήσει το Κάστρο-κατοικία του για 600 λίρες στο σύγχρονο Τάγμα του Αγίου Ιωάννη με έδρα την Αγγλία. Παρά το γεγονός ότι η αγοραπωλησία δεν πραγματοποιήθηκε, το Τάγμα αυτό διοργάνωνε στο Κάστρο, υπό τις προσταγές του Λόρδου Wakehurst, μέχρι και το 1959, τελετές αναδοχής νέων μελών, αναβιώνοντας τη μεσαιωνική παράδοση (Περισσότερα για το Κάστρο Κολοσσιού βλ. Αικ. Αριστείδου, *Το Φρούριο του Κολοσσιού μέσα από τους αιώνες*, Λευκωσία 1983).

Αργότερα, το μοναστήρι αυτό περιήλθε στην κατοχή των Αρμενίων και έκτοτε είναι γνωστό ως Αρμενομοναστήρι. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν γνωστό και ως το *Κυανούν Μοναστήρι* λόγω του γαλάζιου χρώματος που είχαν οι πόρτες και τα παραθυρόφυλλά του. Το 1642 ένα φιρμάνι απάλλαξε το μοναστήρι από τη φορολογία, γεγονός που συνέβαλε στην περαιτέρω ανάπτυξή του. Οι πρόνοιες της φορολογικής αυτής απαλλαγής ανανεώθηκαν το 1660 και το 1701. Τα χρόνια μεταξύ 1650-1750 θεωρούνται ως ο «Χρυσός Αιώνας» του μοναστηριού καθώς τεράστιες εκτάσεις αγοράστηκαν είτε δωρήθηκαν στη μονή (Βλ. Α. Χατζηλήρα, *Οι Αρμένιοι της Κύπρου*, Λάρνακα 2009). Την περιουσία του διαχειριζόταν μέχρι το 1974 η αρμενική εκκλησία της Κύπρου που υπάγεται στον Μεγάλο Οίκο της Κιλικίας που εδρεύει στον Λίβανο. Το μοναστήρι διατηρούσε στενή και συνεχή επαφή με το αρμενικό πατριαρχείο της Κιλικίας, από το οποίο πολλοί αξιωματούχοι επισκέπτονταν το μοναστήρι κατά καιρούς, μερικοί μάλιστα παρέμεναν και για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Σε παλαιότερες εποχές το μοναστήρι ήταν επίσης χώρος προσκυνήματος για Αρμενίους άλλων χωρών που ταξίδευαν προς ή από τους Αγίους Τόπους. Μετά τις πρώτες εκτεταμένες σφαγές των Αρμενίων από τους Τούρκους κατά το 1895/6, ιδρύθηκε στη Λευκωσία αρμενικό ορφανοτροφείο, στη συντήρησή του οποίου βοηθούσε σημαντικά και το μοναστήρι.

Η κτηματική περιουσία του μοναστηριού είναι πολύ μεγάλη και υπολογίζεται σε 10.000 στρέμματα γης περίπου, που αρχίζει από τη θάλασσα και φτάνει μέχρι την οροσειρά του Πενταδακτύλου, με χαρουπιές, ελιές, πεύκα, κυπαρίσσια και άλλα δασικά δέντρα και δάμνους. Είχε αρκετές πηγές και περιβόλια, όπου καλλιεργούσαν εποχιακά λαχανικά, άλλες φυτείες και οπωροφόρα δέντρα. Τα έσοδα από την αξιοποίησή της διατίθεντο υπέρ της αρμενικής κοινότητας της Κύπρου. Επίσης ο χώρος του μοναστηριού χρησιμοποιόταν και ως τόπος κατασκήνωσης για τα ορφανά παιδιά των Αρμενίων τα καλοκαίρια. Πριν την τουρκική εισβολή του 1974, το μοναστήρι γιόρταζε την πρώτη Κυριακή του Μαΐου. Γινόταν αρχιερατική λειτουργία, στην οποία συγκεντρώνονταν Αρμένιοι απ' όλη την Κύπρο, και γινόταν πανηγύρι.

Ο Ι.Κ. Περισιτιάνης, που επισκέφθηκε την περιοχή το 1909, (βλ. Ι.Κ. Περισιτιάνη, *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου, από Αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Αγγλικής Κατοχής, Λευκωσία 1910 (1995)*, σ. 891-892) έγραψε τα εξής για το μοναστήρι: «*Εκ της θέσεως ταύτης (του Πεζουναρκού και της Πέτρας της Σιτητής) υπάρχει απραπός άγουσα δυτικώς προς το ιστορικόν Αρμενικόν Μοναστήριον του Αγίου Μακάρι, όπερ κοινώς καλείται «Άης Μακάρις», και ετέρα νέα απραπός άγουσα κατ' ευθείαν εις Άγιον Γεώργιον της Ατάλου. Το ειρημένον Μοναστήριον κείται εις τας υπωρείας υπερκειμένου υψηλού βουνού δεσπόζοντος της κάτωθι εκτενούς κοιλάδος, αφ' ου ο θεατής απολαύει μαγευτικής θέας προς βορράν. Η νυν εν χρήσει εκκλησία του χρονολογείται από τον 1814, αλλ' ο ανατολικός και δυτικός τοίχος της αρχαίας μεσαιωνικής κατερειπωθείσης εκκλησίας σώζονται εισέτι. Εκ του Μοναστηριού τούτου κατέρχεται τις εν μέσω πυκνοτάτου δάσους και διά κοιλάδων εις την Αιτάλουν, ένθα ευρίσκεται έτερος Αρμενικός συνοικισμός, εντεύθεν δε εις Άγιον Γεώργιον της Αιτάλου, όπου σώ-*

Το Μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου πριν το 1974.

ζεται αρχαίος Βυζαντινού ρυθμού ναΐσκος επί περιφανούς υγώματος υπερκειμένου καταφύτου κοιλάδος, ως και ίχνη των ερειπίων των περίξ μοναστικών κατοικιών. Η θέσις κατέχεται επίσης υπό Αρμενικού συνουικισμού».

Εργασίες ανακαίνισης του μοναστηριού έγιναν τον 18^ο και 19^ο αιώνα (Βλ. Α. Χατζηγύρα, *Οι Αρμένιοι της Κύπρου*, Λάρνακα 2009). Την περίοδο αυτή κατασκευάστηκε και το νέο παρεκκλήσι στα βόρεια του παλαιότερου, το οποίο εγκαινιάστηκε στις 3 Ιανουαρίου 1814.

Ο Χριστόδουλος Γ. Παχουλίδης στο βιβλίο του *Ιερά Μητρόπολις Κυρηνείας, Οδοιπορικό στα Χριστιανικά Μνημεία της Μητροπολιτικής περιφέρειας Κυρη-*

νείας, (Λευκωσία 2006, σ. 500) αναφέρει: «Στο μοναστήρι εισερχόμαστε από είσοδο στα δυτικά. Οι ξενώνες και τα διάφορα κτήρια βρίσκονται περιμετρικά του κυρίως ναού και μικρού παρεκκλησίου. Τους δύο ναούς χωρίζει προθάλαμος, του οποίου η ανωδομή έχει πέσει. Βόρεια του προθαλάμου βρίσκεται ο κυρίως ναός, ενώ νότια το μικρό μονόχωρο παρεκκλήσι, του οποίου επίσης έχει καταρρεύσει η ανωδομή του. Στο παρεκκλήσιο εισερχόμαστε από τη μοναδική είσοδο στη βόρεια πλευρά. Η προεξέχουσα αψίδα του παρεκκλησίου είναι ημικυκλική εσωτερικά και εξωτερικά. Η αγία Τράπεζα είναι ημικατεστραμμένη. Από ένα παράθυρο υπάρχει στη δυτική και ανατολική πλευρά, όπου και η αψίδα.

Στο καθολικό εισερχόμαστε μέσω του προθαλάμου, από την κεντρική είσοδο του κυρίως ναού στη νότια πλευρά. Ο κεντρικός ναός του μοναστηριού είναι κτίσμα του 1814. Πρόκειται για μονόχωρο ναό, που καλύπτεται με οξυκόρυφη καμάρα. Η αψίδα του Ιερού, προεξέχουσα, είναι ημικυκλική εσωτερικά και ακανόνιστη εξωτερικά.

Η κεντρική εκκλησία του Αγίου Μακαρίου είναι περιτριγυρισμένη από διάφορα κτίσματα, όπως συνοδικό, ξενώνες, μαγειρεία, ενώ στη βόρεια πλευρά του ναού, σε υπερυψωμένο διάδρομο, που εφάπτεται του βόρειου τοίχου, υπάρχουν ενδιαφέροντα σπηλαιόμορφα κελλιά, τα οποία είναι στενά, κτισμένα με λιθοδομή και κοκκινωπό πηλό».

Από τα στοιχεία που δημοσιεύονται στα μητρώα των εδελοντών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πληροφορούμαστε ότι μεταξύ των εδελοντών από την επαρχία της Κερύνειας που κατατάγηκαν στο Κυπριακό Σύνταγμα και την Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη περιλαμβάνονταν και δύο στρατιώτες από το Αρμενομοναστηρο. (Βλ. *Οι Κύπριοι Εθελοντές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου: Τα μητρώα, οι κατάλογοι και ο φόρος του αίματος*, εισαγωγή-επιμέλεια Π. Παπαπολυβίου, Λευκωσία 2012, σ. 822) Και οι δύο ήσαν Αρμένιοι. Ο Haroutiunian Haroutiun Stepan κατετάγη στο Κυπριακό Σύνταγμα στις 3 Μαρτίου 1941 και ο Guzelian Argham κατετάγη στην Κυπριακή Εθελοντική δύναμη. Επρόκειτο για εργαζόμενους στην τεράστια κτηματική περιουσία που διέθετε το μοναστήρι.

Ο Ι.Κ.Περισιτιάνης (*Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου, από Αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της Αγγλικής Κατοχής*, σ. 147) αναφέρει: «Ο Άγιος Μακάριος των Αρμενίων όπερ ενδιαφέρον δείγμα μεσαιωνικού κοινοβίου, ανέπαφον, καθ' α φαίνεται από του 1814, ότε και η παρούσα εκκλησία εκτίσθη επί της βορείου πλευράς της παλαιάς. Κάτοικοι 12 Αρμένιοι ασχολούμενοι εις την γεωργίαν και κτηνοτροφίαν. Άγιος Γεώργιος, των Αρμενίων, μικρόν αγροκήπιον πλησίον του Αγίου Μακαρίου, έχει 10 κατοίκους Αρμενίους».

Πολλά από τα κειμήλια του πλούσιου αυτού μοναστηριού έχουν διασωθεί. Σημαντικά χειρόγραφα, που χρονολογούνται από τον 13^ο αιώνα και μετά, που ανήκαν στο μοναστήρι, σήμερα φυλάσσονται στο Πατριαρχείο του Μεγάλου Οίκου της Κιλικίας στο Αντηλιάς του Λιβάνου. Ωστόσο πιστεύεται ότι πρέπει να διασώζονται και άλλα κειμήλια του μοναστηριού σε ιδιωτικές συλλογές και αλλού.

Το μοναστήρι μετά την κατάληψή του από τα τουρκικά στρατεύματα κατά την τουρκική εισβολή του 1974 έχει υποστεί πολλές καταστροφές.

Το σημαντικό αυτό Μνημείο Πολιτισμού πρέπει να διασωθεί, να ανακαινιστεί και να ανακτήσει την παλιά του αίγλη. Το ρημαγμένο μοναστήρι περιμένει την αναστήλωσή του και τους πιστούς του.

Ακολουθεί το πολύτιμο έγγραφο για το Αρμενομονάστηρο από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας από το οποίο αντήραμε τις τόσες πολύτιμες πληροφορίες.

Το έγγραφο 137

Αικ. Αριστείδου, Ανέκδοτα έγγραφα της Κυπριακής ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, τόμ. Δ' (1530-1540), Λευκωσία 2003, αρ. εγγρ. 137, Πίν. VIII.